

УДК 811.111'06'42'38

ЖАНРОВИЙ АНАЛІЗ

Тетяна ЯХОНТОВА (Львів, Україна)

У статті представлено процедуру комплексного жанрового аналізу, розроблену для досліджень жанрів з достатньо високим рівнем стереотипності конвенцій, передусім жанрів різних професійних сфер. Процедура охоплює вісім послідовних етапів, які можуть бути модифіковані залежно від задач дослідника. Застосування жанрового аналізу проілюстровано розглядом провідних характеристик одного з неожанрів англомовної наукової комунікації.

Ключові слова: жанр, жанровий аналіз, лінгвістична генологія, професійна комунікація, конвенції, функціонально-семантичний елемент, когнітивно-риторична стратегія.

The article demonstrates a procedure of complex genre analysis elaborated to study genres with a rather high level of conventions' rigidity. The procedure involves eight consecutive stages, which can be modified in accordance with the tasks of the investigator. The application of genre analysis is illustrated by the consideration of a neogenre of English research communication.

Key words: genre, genre analysis, linguistic genology, professional communication, conventions, functional semantic element, cognitive-rhetorical strategy.

Вступ. Поняття жанру посідає чільне місце у категоріальному апараті сучасного мовознавства, а жанрознавчі дослідження стали надзвичайно популярними на рубежі ХХ-ХХІ століть. Вже оформилась лінгвістична генологія (тобто лінгвістичне жанрознавство), яку вважають окремою галуззю у рамках комунікативної лінгвістики [2]. Попри наявність деяких різних підходів до трактування сутності жанрів, усі дослідники визнають примат їх соціокомунікативних засад та складність жанрової природи, у якій діалектично поєднуються комунікативно-прагматичні, когнітивні та мовностилістичні аспекти [1-4; 7; 9; 10-13].

Визнання складності жанрової організації певною мірою проблематизує аналіз конкретних жанрів, адже урахувати усі їхні аспекти у рамках однієї дослідницької парадигми досить важко. Тому не викликає подиву, що наявні методики жанрового аналізу відбивають наукову орієнтацію мовознавчої галузі, у межах якої вони розроблені: наприклад, аналіз жанрів з позицій функціональної стилістики зосереджують передусім на мовностилістичних рисах, а з позицій когнітивної лінгвістики – на їх характеристиках як ментальних моделей або фреймів. Разом з тим видається, що цілком можливо розробити процедуру комплексного жанрового аналізу, принаймні для жанрів, що вирізняються достатньо високим рівнем стереотипності своїх конвенцій. Це стосується жанрів багатьох професійних сфер, приміром, наукової, ділової, медичної тощо.

Отже, **мета** цієї статті – представити та пояснити модель жанрового аналізу, яка б ураховувала усі їх провідні аспекти. Описана та екземпліфікована нижче модель базується на удосконаленні методики жанрового аналізу, запропонованої в [9].

Етапи жанрового аналізу. Слід зазначити, що можливі два варіанти аналізу [13: 72-73]. У першому з них, індуктивному, дослідження спрямовується від безпосереднього розгляду текстів до виявлення, крізь вербальну тканину, їх комунікативної мети та контекстуальних рис. У другому варіанті, дедуктивному, аналіз починається з визначення комунікативних та прагматичних чинників та закінчується розглядом текстових рис жанрів. Очевидно, що і текстова, і контекстуальна перспективи повинні бути належно представлені у будь-якому жанровому аналізі; як зазначає О. Огуй, оптимальним для проведення аналізу є комбінування дедуктивного та індуктивного підходів [6]. Видається, однак, що другий варіант розвитку дослідження – від аналізу комунікативних параметрів до вивчення текстових рис – дозволяє не лише залучити ширше коло інформації, але і створити відповідний інтерпретаційний фон, сприятливий для виявлення й адекватного тлумачення текстових особливостей жанрів.

У стислому вигляді модель запропонованого жанрового аналізу можна представити так:

Етап 1

Аналіз ситуативно-контекстуальних чинників функціонування жанрів

↓

Етап 2

*Аналіз модусу і субстрату жанру;
формування корпусу дослідження*

↓

Етап 3

*Аналіз формального структурування текстів жанру
та їх просторово-текстової локалізації*

↓

Етап 4

*Аналіз когнітивної структури жанру
та когнітивно-риторичних стратегій її реалізації*

↓

Етап 5*Аналіз жанрових (текстових) елементів*

↓

Етап 6*Аналіз провідних особливостей мовного втілення*

↓

Етап 7*Реверсивно-верифікаційний*

↓

Етап 8*Компаративно-інтегративний*

Перший етап аналізу передбачає зосередження на зовнішніх чинниках, релевантних для процесів творення і функціонування наукових жанрів. Аналіз розпочинається з огляду загальних історико-контекстуальних особливостей суспільної сфери існування того або іншого жанру. Далі виявляють жанрову мету (комплекс жанрових цілей) та аналізують ролі і стосунки продуцента і реципієнта жанру – жанрових адресанта і адресата. Також слід визначити місце жанру у жанровій системі, його соціально-професійний статус і конвенціонізовані шляхи розповсюдження жанру у наукових спільнотах. Дослідження на цьому етапі здійснюється з широким використанням різноманітних даних і джерел: результатів попередніх досліджень, представлених у літературі з різних галузей знань, власних спостережень та інтуїтивних припущень дослідника.

На другому етапі з'ясовуються *модус/и* (тобто канали комунікації), крізь які реалізується досліджуваний жанр, його *субстрат/и* – загальні матеріальні основи, фізичні вияви жанру (наприклад, паперовий або електронний текст) та відносна залежність/незалежність жанру від інших, приміром, чи входить даний жанр у більший жанр або існує цілком окремо. Далі формується відповідний корпус досліджуваних текстів, відібраних на основі обраних критеріїв, які можуть бути досить різними залежно від конкретних цілей жанрового аналізу (наприклад, дослідити жанр однієї суспільної сфери або порівняти його реалізацію у декількох галузях).

Наступна, *третья* стадія розпочинається з вивчення формальної, зовнішньої структури текстів обраного для аналізу жанру, яка охоплює такі параметри, як обсяг текстів, їх формальне членування та співвідношення за обсягом різних структурних частин. Також предметом дослідницької уваги повинна стати *просторово-текстова локалізація* жанру, тобто візуальна специфіка розміщення текстового матеріалу на жанровому субстраті, яка активно впливає на рецептивно-орієнтаційну діяльність жанрового адресанта, і його *семіотична організація*, тобто код або коди, крізь які реалізується жанр (наприклад, вербальний, візуальний).

Четвертий етап аналізу присвячується аналізу семантики жанру, її функціональній організації у текстах. Перший рівень функціональної організації змісту відображає найсуттєвіші, відносно сталі моменти його організації у відповідності з цільовим призначенням; він може бути названий *когнітивною структурою жанру*. Особливості когнітивної структури жанрів можна формалізувати у вигляді послідовних функціонально-семантичних елементів, що володіють певним типовим змістом і інтерпретуються як сегменти текстів, об'єднані й оформлені специфічною комунікативною функцією. Такі сегменти, або функціонально-семантичні текстові блоки репрезентують статичний, жорсткий взаємозв'язок між когнітивно-семантичним аспектом жанру та організацією його текстових імплементацій. Другий рівень охоплює варіативні стратегії реалізації когнітивної структури, які зумовлено впливом різноманітних прагматичних факторів. Його доцільно інтерпретувати із залученням риторики, тобто виявити загальні *когнітивно-риторичні стратегії* (термін Ф. С. Бацевича [3]) конструювання жанрової семантики, що репрезентують динамічний аспект смислової структури жанру.

П'ятий етап присвячений дослідженню різноманітних жанрових елементів, які мають свою специфіку в різних жанрах, наприклад, заголовків, візуальні засобів тощо.

На *шостому* етапі жанрового аналізу предметом уваги генолога стають мовностилістичні особливості досліджуваних текстів. Однак, як справедливо зауважує А. О. Кібрик, між структурно-семантичною організацією жанрів та їх мовною структурою не вистачає деякої з'єднувальної ланки, оскільки лексико-граматичні характеристики текстів слабо корелюють з їхньою жанровою приналежністю [5]. На думку дослідника, такою ланкою можуть стати фрагменти дискурсу, або типи викладу (пасажі), які можуть володіти певними типовими мовними характеристиками. Тому доцільно *“прив'язати” власне мовний аналіз до функціонально-семантичних структурних елементів жанру*, що їх виокремлюють на четвертому аналітичному етапі, тобто розглядати мовні особливості у співвіднесенні з когнітивно-риторичним структуруванням жанрів (“горизонтальний” мовний аналіз), що може дати широку, репрезентативну картину їх функціонування.

Водночас не можна виключити і “наскрізний”, “вертикальний” мовний аналіз, опис найрепрезентативніших вербальних рис, інтуїтивно виділених самим жанрознавцем. Отже, дослідження вербальних жанрових характеристик може порушувати лінійність, поступальність процедури жанрового аналізу, що спричинено *інтегральністю* феномена жанру, тісною спаяністю його структурно-семантичних і мовних аспектів.

Сьомий етап генологічного аналізу – *реверсивно-верифікаційний*. На цій стадії дослідник використовує дані власне лінгвістичного аналізу для уточнення або розширення знань про ситуативно-контекстуальні аспекти досліджуваних жанрів. Реверсивно-верифікаційний етап може бути доповнений і *даними етнометодологічного характеру*, отриманими під час опитування користувачів певного наукового жанру щодо його ролі у науковій спільноті інформантів та специфіки використання і дистрибуції. Така “інсайдерська” інформація може допомогти висвітлити важливі моменти у реальному функціонуванні жанрів, які жанрознавець-текстолог може не завжди помітити.

Можливий і останній, *восьмий* етап жанрового аналізу, *компаративно-інтегративний* за своєю спрямованістю. На цьому етапі зіставляються результати паралельних досліджень різних жанрових корпусів з метою виявлення їх спільних рис та відмінностей (наприклад, міждисциплінарних або міжкультурних). На цьому ж етапі можна розглянути міжжанрові зв’язки та конфігурації наукових жанрів, що дозволяє побачити широку картину їх функціонування як *лінгвокомунікативних мереж*, які забезпечують стабільність процесів комунікації.

Зазначимо, що жанровий аналіз повинен бути спрямований на виявлення *не лише інваріантних характеристик жанрів, але і на їх потенційну варіативність та інгерентну лабільність*, які, принаймні на цей час, лише зрідка потрапляли у поле зору жанрознавців та представників інших філологічних галузей.

Пропонована модель жанрового аналізу зосереджена на розгляді усіх головних аспектів жанрів, хоча із певним домінуванням мовознавчо-текстової парадигми дослідження. Синтетичний, інтегративний характер моделі відбиває три науково відрефлектованих площини бачення жанру за Т.В. Шмельовою [8] – модель конкретного жанру у сукупності його конститuentів, реальне втілення жанру, тобто текст, на фоні моделі та їх теоретичну інтерпретацію.

Екземпліфікація. Здійснимо тепер базовий модельний аналіз новітнього жанру англомовної наукової сфери – *highlights* (тобто “висвітлення найголовніших моментів”), який, на додачу до анотації, споряджає статті. Цей нежанр – продукт свідомої жанротвірної діяльності відомого видавництва наукової літератури *Elsevier*. Наведемо приклад *highlights* з журналу у галузі суспільних студій:

► *Meta* We examine mobile phone use of women in an impoverished community in South Africa. ►
 Вихідні теоретичні позиції *Society and technologies are dialectically related.* ► *Socio-economic circumstances shape the technology as much as vice versa.* ► *Головні результати* *Mobile phones create new opportunities with regards to safety, identity, and contact.* ► *Poverty puts a major constraint on the full potential* [www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211695812000451].

Комунікативна мета цього жанру та особливості його текстової імплементації жорстко визначені вимогами видавця: *highlights* повинні подати ключові результати, висвітлити їх найважливіші моменти та окреслити структуру статті у вигляді маркованого списку з 3-5 тверджень. Адресантами жанру *highlights* є автори статей, які повинні підготувати тексти цього жанру із дотриманням усіх вимог у вигляді окремого файлу. *Highlights* супроводжують електронні версії статей та зміст журналів, а також з’являються при електронному пошуку інформації, тобто мають лише електронний субстрат. Цей жанр є залежним, оскільки він існує як супровідний елемент іншого жанру (наукової статті), що дозволяє трактувати його як *мікрожанр* у складі *макрожанру* статті.

Обраний в якості модельного текст просторово локалізується у вигляді окремих речень, відокремлених маркерами списку. Вони репрезентують такі функціонально-семантичні блоки, як “констатація мети дослідження” (перше речення), його “вихідні теоретичні позиції” (друге-третє) та “головні результати” (наступні). Короткість текстової імплементації жанру, очевидно, не допускає варіативності реалізацій функціонально-семантичних елементів, тобто наявності різних когнітивно-риторичних стратегій у їх межах, а також спричиняє присутність лише такого жанрового елемента, як графічний маркер списку. Останній акцентує чіткість викладу, сприяє кращому запам’ятовуванню змісту *highlights*.

Щодо мовних особливостей, то тут помітні синтаксичні конструкції з дієсловами активного стану у часі *simple present*, що надають дискурсу тексту асертивний характер, створюють промоційно-риторичний ефект. Отже, цей нежанр дозволяє не лише ефективно передати головний зміст статті завдяки продуманості текстової форми і застосуванню графічних засобів, а і наступально прорекламувати дослідження. В аспекті міжжанрових зв’язків він близький анотаціям, рефератам і планам наукових праць.

Перспективи. Варто звернути увагу на те, що процедуру жанрового аналізу завжди можна модифікувати або спростити (зменшити кількість етапів, що і було зроблено у модельному аналізі) відповідно до дослідницьких цілей та можливостей. Загалом жанровий аналіз можна диференціювати на такі варіанти: *лінгвогенологічно-типологічний* (спрямований на виявлення провідних жанрових характеристик та діапазону їх варіативності) та *лінгвогенологічно-компаративний* (доповнений порівняльним, дисциплінарним або лінгвокультурним аспектом). Окрім того, рівень глибини генологічного аналізу може варіювати від виявлення усіх жанрорелевантних рис до поверхневого опису найважливіших з них на основі узагальнення даних наявних досліджень та емпіричних спостережень генолога (*загально-лінгвогенологічний аналіз*). Отже, комплексний жанровий аналіз легко допускає модифікації, які можуть стати предметом подальших жанрознавчих пошуків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М. : Искусство, 1979. – С. 237–280.
2. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с.
4. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / В. В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с.
5. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А. А. Кибрик // Вопр. языкознания. – М., 2009. – № 2. – С. 3–21.
6. Огуй О. Історико-соціальні жанри середньовічної літератури в постнекласичній методології: принципи класифікації / О. Огуй // Питання літературознавства : [наук. зб]. – Чернівці, 2012. – Вип. 86. – С. 150–159.
7. Федосюк М. Ю. Нерешенные вопросы теории речевых жанров / М. Ю. Федосюк // Вопр. языкознания. – М., 1997. – № 5. – С. 102–120.
8. Шмелева Т. В. Жанроведение? Генристика? Генология? / Т. В. Шмелева // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / под общ. ред. К. Ф. Седова. – М. : Лабиринт, 2007. – С. 34–51.
9. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації / Т. В. Яхонтова. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
10. Bawarshi A. S. Genre: An Introduction to History, Theory, Research, and Pedagogy / A. S. Bawarshi, M. J. Reiff. – West Lafayette, Indiana: Parlor Press LLC, 2010. – 263 p.
11. Bhatia V. K. Analyzing Genres: Language in Professional Settings / V. K. Bhatia. – London and New York : Longman, 1993. – 246 p.
12. Kamberelis G. Genre as institutionally informed social practice / G. Kamberelis // Journal of Contemporary Legal Issues. – San Diego, CA, 1995. – Vol. 6. – P. 115–171.
13. Swales J. M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Яхонтова – доктор філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів, директор Центру англомовної академічної комунікації Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: жанрознавство, дискурсознавство, наукова комунікація, англійська мова для науково-академічних цілей.

УДК 81'23

ЧТО ЭТО ЗНАЧИТ: ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОНИМАНИЯ ТЕКСТА С ПОМОЩЬЮ СЕМАНТИЗИРУЮЩЕГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Наталья АКИМОВА (Кировоград, Украина)

У статті розглядається специфіка розуміння інтернет-комунікації на матеріалі новинних анонсів. За допомогою семантизуючого експерименту продемонстровано, як реципієнти розуміють текст.

Ключові слова: розуміння, інтернет-комунікація, інтернет-текст, девіантні мовленнєві одиниці, складність, новинний анонс, рецептивний експеримент, психолінгвістика

The article deals with the specificity of understanding of Internet communication on the material of news announcements. Using the semantic experiment the author has demonstrated how recipients understand the text.

Keywords: understanding, internet communication, internet text, deviant speech units, complication, news announcement, semantic experiment, psycholinguistics.

Для современных лингвистических экспериментальных исследований особенностей понимания широко применяют семантизирующий эксперимент. Его эффективность подтверждена в исследованиях профессоров Л. Г. Ким, А. И. Новикова и др. [2; 3] Задачей такого эксперимента, как правило, является экспликация смысловых версий текста. В нашем исследовании главной задачей семантизирующего эксперимента была проверка предположения о сложности толкования некоторых речевых единиц (такие единицы мы называем девиантными,